

การพัฒนาหลักสูตรชุมชนเรื่อง “ข้าว” สำหรับเยาวชนบ้านดอนเตาอิฐ

The Development of Community Curriculum on “Rice” for Youths at Don-Tao-It Village

วิรัชต์ สุปัญญา¹ วรณีย์ อึ้งสิทธิพูนพร¹ จักษณา อธิรัตน์ปัญญา¹ และคณะ

บทคัดย่อ

การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) พัฒนาหลักสูตรชุมชนเรื่อง “ข้าว” สำหรับเยาวชนบ้านดอนเตาอิฐ และ 2) วิเคราะห์ผลการใช้หลักสูตรชุมชนที่พัฒนาขึ้น ผู้ร่วมวิจัยประกอบด้วย (1) กลุ่มผู้นำชุมชน (2) วิทยากรท้องถิ่น (3) สมาชิกในชุมชน (4) กลุ่มเยาวชนในชุมชน และ (5) คณะผู้วิจัย กระบวนการวิจัยมี 2 ระยะ ได้แก่ **ระยะที่ 1 การพัฒนาโจทย์วิจัย** เป็นการศึกษาข้อมูลพื้นฐานเพื่อการพัฒนาหลักสูตร และ **ระยะที่ 2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการ** ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ **ขั้นการวางแผน** ซึ่งเป็นขั้นของการสร้างหลักสูตร **ขั้นการปฏิบัติและการสังเกต** ซึ่งเป็นการทดลองใช้หลักสูตร และ **ขั้นการสะท้อนคิด** ซึ่งเป็นขั้นวิเคราะห์ผลการทดลองใช้และปรับปรุงหลักสูตร เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสนทนากลุ่ม การสังเกต การสัมภาษณ์กลุ่ม การใช้แผนที่ความคิด เทคนิค meta plan แบบทดสอบ การวิเคราะห์เนื้อหา และการทบทวนหลังการปฏิบัติ

ผลการวิจัยพบว่าชุมชนบ้านดอนเตาอิฐมีความพร้อมในการร่วมพัฒนาหลักสูตรชุมชนเรื่อง “ข้าว” สำหรับเยาวชน ทั้งในเรื่ององค์ความรู้ พื้นที่ ทรัพยากร และวิทยากร ประเด็นเกี่ยวกับ “ข้าว” ที่ชุมชนเลือกเป็นเนื้อหาของหลักสูตรชุมชน คือ การเตรียมพันธุ์ข้าวและการหว่านข้าว และการสังเกตแมลง องค์ประกอบของหลักสูตรที่พัฒนาขึ้น ประกอบด้วย หลักการ จุดหมาย โครงสร้าง ขอบข่ายเนื้อหา เวลาเรียน แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน การวัดผลและประเมิน และแผนการจัดการเรียนรู้ ผลการทดลองใช้หลักสูตร พบว่าเยาวชนให้ความสนใจในการเรียนรู้ตามหลักสูตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของกรณีศึกษาปฏิบัติกิจกรรม และเกิดพฤติกรรมการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตร ผลจากการสะท้อนคิดเกี่ยวกับหลักสูตร พบว่า หลักสูตรมีความเหมาะสมที่จะนำไปใช้จริง แต่ควรมีการปรับปรุงเกี่ยวกับเนื้อหา วิธีการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ และเวลา

คำสำคัญ: หลักสูตรชุมชน ข้าว การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และชุมชนแบบมีส่วนร่วม

Abstract

This participatory action research was aimed to 1) develop a community curriculum on “rice” for youths at Don Tao It village, 2) analyze the results of the developed curriculum implementation. Research participants comprised 1) a group of community leaders, 2) local resource persons, 3) community members, 4) a group of community youths, and 5) a group of researchers. The research process included two stages. Stage 1: Research Problem Development was undertaken to explore fundamental information for curriculum development. Stage 2: Action Research was conducted through three steps, namely planning which was a step of curriculum construction, action and observation which was a step of curriculum implementation, and reflection which was a step of implementation analysis of recommendation. Research data were collected by means of focus group, observation, group interview, mind-mapping, meta plan, test, content analysis, and after action review.

¹ ภาควิชาการพัฒนทรัพยากรมนุษย์และชุมชน คณะศึกษาศาสตร์และพัฒนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน

It was found from the research that the community at Don Tao It Village showed readiness to involve in the development of community curriculum on “rice” for youths in terms of the body of knowledge, field experience location, materials, and resource persons inclusively. Issues concerning “rice” selected by the community as curriculum content were seed preparation, sowing, and insect observation. The developed curriculum components consisted of principle, objectives, structure, a scope of content, duration, learning activity provision approach, measurement and assessment, and learning management plan. There was found at the step of curriculum implementation that youth participants revealed their positive interest in the joining learning activities, particularly in field experience practice. Satisfactory learning behaviors in accordance with curriculum objectives were also addressed. The developed community curriculum was reflected as being practically appropriate. It was suggested that refinement should be addressed regarding the content, learning experience provision techniques, and duration.

Keywords: community curriculum, rice, participatory human and community resource development

E-mail address: drpaw@hotmail.com

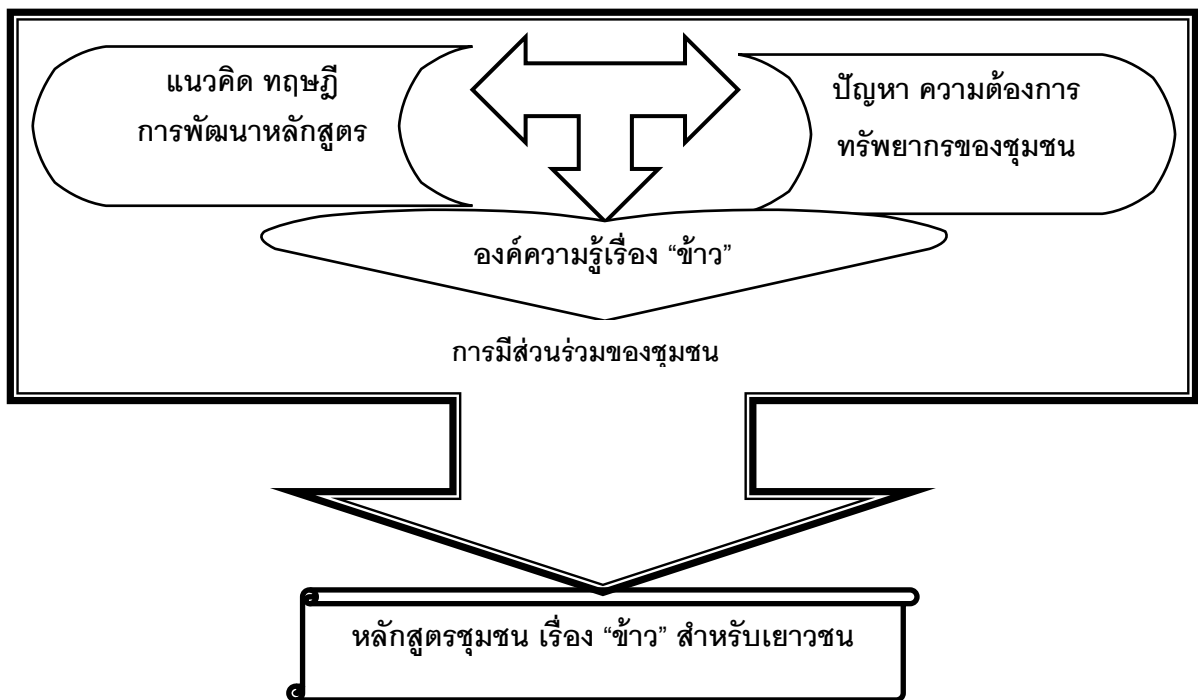
คำนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาตามกระแสทฤษฎีนิยาม ทำให้ชุมชนภาคเกษตรกรรมได้รับผลกระทบทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม ดังเช่นที่ปรากฏในชุมชนบ้านดอนเตาอิฐ ตำบลสระสี่มุม อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นพื้นที่เครือข่ายปฏิบัติการทางสังคมศาสตร์ (Social Lab) ที่ภาควิชาการพัฒนาศาสตร์ทรัพยากรมนุษย์และชุมชน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน ได้พัฒนาขึ้นเพื่อให้นิสิตและคณาจารย์ได้ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม (สุมิตร และดำรงค์, 2553) เมื่อคณาจารย์และนิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาการพัฒนาศาสตร์ทรัพยากรมนุษย์และชุมชน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน ได้ร่วมวิเคราะห์และสรุปปัญหาของชุมชนในปี 2554 พบว่า ในปัจจุบันเยาวชนรุ่นใหม่ของชุมชน ไม่เห็นคุณค่าและไม่สนใจการทำงานซึ่งเป็นวิถีชีวิตของชุมชน เพราะเห็นว่าเป็นอาชีพที่ต้องทำงานหนัก ทำให้มีความห่วงกังวลว่า อาชีพการทำงานในอนาคตของบ้านเตาอิฐจะต้องเสื่อมสลายลง จึงต้องการปลูกจิตสำนึกให้เยาวชนรุ่นใหม่มีความรักและภาคภูมิใจในอาชีพการทำงาน อันจะเป็นการสร้างฐานความเข้มแข็งในการดำรงวิถีการทำงานซึ่งเป็นรากเหง้าของวิถีชีวิตในชุมชนต่อไป

จากสภาพปัญหาและความต้องการดังกล่าว คณะผู้วิจัยและชุมชนจึงเห็นความจำเป็นของการมีหลักสูตรชุมชน เรื่อง “ข้าว” ที่สามารถใช้เป็นกรอบการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องข้าวจากผู้ใหญ่สู่เยาวชนในชุมชน เนื่องจาก หลักสูตรชุมชนเป็นหลักสูตรท้องถิ่นที่สร้างขึ้น โดยมีจุดเน้น 3 ประการ ประการแรก คือ เนื้อหาสาระอันเป็นเรื่องราวของท้องถิ่นที่จะกำหนดให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ควรเจาะลึกและมากพอที่จะช่วยให้มีความรู้ความเข้าใจตนเอง ท้องถิ่น และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จนสามารถแก้ปัญหา และพัฒนาความเป็นอยู่ สุขภาพ เศรษฐกิจ สังคมของตนและท้องถิ่นให้ดีขึ้นได้ ประการที่สอง ได้แก่ กระบวนการเรียนการสอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนออกไปเรียนรู้ชีวิตจริงในท้องถิ่น เพื่อให้มีประสบการณ์ตรงได้สัมผัสได้กระทำจริง และมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น และประการสุดท้าย การเรียนการสอนต้องมุ่งที่การใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเข้ามาช่วยอย่างใกล้ชิด ไม่ว่าจะเป็น

เป็น ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น หรือทรัพยากรมนุษย์ (ใจทิพย์, 2539 กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2541 นิคม, 2545) และโดยที่ชุมชนบ้านดอนเตาอิฐมีองค์ความรู้เรื่องข้าวและการทำนาสั่งสมอยู่ในชุมชนมาเป็นเวลายาวนาน การพัฒนาหลักสูตรชุมชน เรื่อง “ข้าว” ดังกล่าวจึงควรใช้ชุมชนเป็นฐานทั้งในเชิงองค์ความรู้เกี่ยวกับการทำนาในประเด็นเรื่อง “ข้าว” พื้นที่ปฏิบัติการวิจัย และวิทยาการชุมชน ผนวกเข้ากับรอบทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตร ซึ่งได้แก่ แนวคิดของทาบา ที่เน้นการพัฒนาหลักสูตรจากล่างสู่บนและการมีส่วนร่วมในการร่วมคิดร่วมทำของผู้ใช้หลักสูตร (Taba, 1962 อ้างใน ศิริมงคล, 2553) แนวคิดของเชย์เลอร์ อเล็กซานเดอร์ และเลวิส ที่เน้นการพัฒนาหลักสูตรโดยพิจารณาจากความเหมาะสมกับผู้เรียนและลักษณะทางสังคม(Saylor, Alexander & Lewis, 1981 อ้างใน ศิริมงคล, 2553) แนวคิดการพัฒนาหลักสูตรของสมิท สเตนเลย์ และชอร์ ที่ใช้รูปแบบการศึกษาสังคมเป็นฐาน ซึ่งหลักสูตรตามแนวคิดนี้จึงเน้นด้านการศึกษาสังคมเป็นหลัก อาทิ ด้านทักษะ ค่านิยม รูปแบบของสังคม สภาพปัญหา ความต้องการของสังคม โดยอาศัยความร่วมมือระหว่างสถานศึกษาและสังคม (Smith, Stanley & Shores, 1976 อ้างใน ศิริมงคล, 2553) และแนวคิดการพัฒนาหลักสูตรโอลิวา ซึ่งมีพื้นฐานปรัชญาความเชื่อเกี่ยวกับความต้องการของสังคมและผู้เรียน เน้นการวิเคราะห์ความต้องการของชุมชนและผู้เรียนมาสู่การกำหนดจุดมุ่งหมาย การจัดกระบวนการเรียนรู้และการประเมินผล (Oliva, 1992 อ้างใน ศิริมงคล, 2553) โดยสามารถสรุปเป็นกรอบแนวคิดการวิจัยได้ ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อพัฒนาหลักสูตรชุมชนเรื่อง “ข้าว” สำหรับเยาวชนบ้านดอนเตาอิฐ
2. เพื่อวิเคราะห์ผลการใช้หลักสูตรชุมชนเรื่อง “ข้าว” สำหรับเยาวชนบ้านดอนเตาอิฐ

วิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรชุมชนเรื่อง “ข้าว” สำหรับเยาวชนบ้านดอนเตาอิฐ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ขึ้นไป มีผู้ร่วมวิจัยประกอบด้วย (1) กลุ่มผู้นำชุมชน (2) วิทยากรท้องถิ่น (3) สมาชิกในชุมชนผู้ที่มีองค์ความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวนาและการทำงาน (4) กลุ่มเยาวชนในชุมชนที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปี เป็นต้นไป และ (5) คณะผู้วิจัยซึ่งเป็นนิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และชุมชน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน โดยมีกระบวนการวิจัยแบ่งเป็น 2 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 การพัฒนาโจทย์วิจัย: การศึกษาข้อมูลพื้นฐานเพื่อการพัฒนาหลักสูตร

คณะผู้วิจัยสืบเสาะปัญหาและความต้องการในการพัฒนาหลักสูตรของชุมชน มีขั้นตอนดำเนินการดังนี้

1. วิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานชุมชนโดย วิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้อง
2. วิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานร่วมกับชุมชนในการสำรวจประเด็นเกี่ยวกับ “ข้าว” ที่อาจจะนำมาสร้างเป็นหลักสูตร โดยการ สทนากลุ่ม (Focus groups) กับผู้นำชุมชน ร่วมกับสำรวจองค์ความรู้เบื้องต้น การสังเกต(Observation) การใช้แผนที่ความคิด (Mind map) และ เทคนิค Meta plan จากชาวบ้านในชุมชน

ระยะที่ 2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการ:

1. การวางแผน: การสร้างหลักสูตร

คณะผู้วิจัยและชุมชนร่วมตัดสินใจโดยใช้วิธีการสนทนากลุ่ม (Focus group) การใช้แผนที่ความคิด (Mind map) การวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อเลือกประเด็นเกี่ยวกับ “ข้าว” และสร้างหลักสูตรชุมชนตามองค์ประกอบของหลักสูตร ได้แก่ หลักการ จุดหมาย โครงสร้าง คำอธิบายรายวิชา ขอบข่ายเนื้อหา เวลาเรียน แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน การวัดผลและประเมิน และแผนการจัดการเรียนรู้

2. การปฏิบัติและการสังเกต: การทดลองใช้หลักสูตร

วิทยากรชุมชนทดลองนำหลักสูตรไปใช้ในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้เรื่อง “ข้าว” แก่เยาวชนในชุมชน ตามกรอบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่กำหนดไว้โดยคณะผู้วิจัยทำหน้าที่พี่เลี้ยง และผู้อำนวยการ ความสะดวก ข้อมูลจากการทดลองใช้หลักสูตรได้มาโดยวิธีการสังเกต (Observation) การสัมภาษณ์กลุ่ม (Group Interview) แบบทดสอบ (Test)

3. การสะท้อนคิด: การวิเคราะห์ผลการทดลองใช้หลักสูตร

คณะผู้วิจัยร่วมกับวิทยากรชุมชน เยาวชน และผู้ปกครอง สะท้อนผลการทดลองใช้หลักสูตรชุมชนเรื่อง “ข้าว” โดยโดยวิธี การสนทนากลุ่ม (Focus group) การสังเกต (Observation) การทบทวนหลังการปฏิบัติ (After Action Review) และการใช้แผนที่ความคิด (Mind map)

ตารางที่ 1 แนวทางการดำเนินการวิจัย

ระยะที่/ขั้นตอน	เครื่องมือ/วิธีการ	แหล่งข้อมูล	การวิเคราะห์และแปลผล	ผลผลิต
ระยะที่ 1 การพัฒนา โจทย์วิจัย: การศึกษา ข้อมูลพื้นฐานเพื่อพัฒนา หลักสูตร	-การสนทนากลุ่ม -การสังเกต -การใช้แผนที่ความคิด -การวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้อง	-ผู้นำชุมชน -ชาวบ้าน -เอกสาร	-วิเคราะห์ เนื้อหา -ฝังความคิด	-ประเด็นเกี่ยวกับ ข้าวที่นำมา สร้างหลักสูตร ได้

ระยะที่/ขั้นตอน	เครื่องมือ/วิธีการ	แหล่งข้อมูล	การวิเคราะห์และแปลผล	ผลผลิต
ระยะที่ 2 การวิจัยเชิง ปฏิบัติการ 1.การวางแผน: การ พัฒนาหลักสูตร	-การสนทนากลุ่ม -การใช้แผนที่ความคิด -การวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้อง	-วิทยากร ชุมชน -ผู้ปกครอง -เยาวชน -นักวิจัย -เอกสาร	-วิเคราะห์ เนื้อหา -ฝังความคิด	-หลักสูตร ชุมชนเรื่อง “ข้าว” สำหรับ เยาวชนบ้าน ดอนเตาอิฐ
2.การปฏิบัติและสังเกต: การทดลองใช้หลักสูตร	-การสังเกต -การสัมภาษณ์กลุ่ม -แบบทดสอบ	-วิทยากร ชุมชน -เยาวชน -ผู้ปกครอง	-สถิติพื้นฐาน -วิเคราะห์ เนื้อหา	-ผลการเรียนรู้ -ผลการจัด ประสบการณ์
3.การสะท้อนคิด: การ วิเคราะห์ผลการทดลอง ใช้และให้ข้อเสนอแนะ	-การสนทนากลุ่ม -การสังเกต -การทบทวนหลังการปฏิบัติ -การใช้แผนที่ความคิด	-วิทยากร ชุมชน -เยาวชน -ผู้ปกครอง -นักวิจัย	-วิเคราะห์ เนื้อหา -ฝังความคิด	-จุดเด่น จุด ด้อยของ หลักสูตร -ข้อเสนอแนะ เพื่อปรับปรุง

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

การพัฒนาโจทย์วิจัย: การศึกษาข้อมูลพื้นฐานเพื่อการพัฒนาหลักสูตร

ข้อมูลพื้นฐานชุมชน

บ้านดอนเตาอิฐ ตั้งอยู่ที่หมู่ 8 ต.สระสีมู อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม เกิดจากการย้ายถิ่นของกลุ่มเชื้อสายไทยวนจากจังหวัดราชบุรี ปัจจุบันมีครัวเรือนจำนวน 116 ครัวเรือน ประชากรรวม 547 คน เป็นชาย 262 คน หญิง 285 คน มีพื้นที่รวม 1,860 ไร่ เป็นชุมชนที่มีวิถีเกษตรกรรมประกอบอาชีพการทำนามาตั้งแต่อดีตจวบจนถึง

ปัจจุบัน ถือได้ว่าเป็นพื้นที่ที่มีการประกอบอาชีพการทำนามากที่สุด ในตำบลสระสี่มุม จึงมีการสะสมทุนทางปัญญาเกี่ยวกับการทำนามาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน แม้จะเคยได้รับอิทธิพลของกระแสการเกษตรแผนใหม่ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีการทำนา จากการทำนาเพื่อการยังชีพมาเป็นการทำนาเพื่อการค้า ส่งผลทำให้วิถีชีวิตของชาวนาต้องเข้าสู่การแข่งขันทางการตลาดภายใต้กระแสทุนนิยม เผชิญกับความผันแปรทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองอย่างขาดพลังอำนาจในการต่อรอง แต่การเรียนรู้จากประสบการณ์และการแก้ปัญหาาร่วมกันทั้งในชุมชนและเครือข่าย ทำให้ชาวนาบ้านดอนเตาอิฐเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงแนวคิด มีความเชื่อมั่นในแนวทางการทำนาที่ใช้จุลินทรีย์ที่สำคัญ พร้อมทั้งยังได้พบวิธีการแก้ปัญหาข้าววัชพืชในพื้นที่ของตน ตลอดจนปรับเปลี่ยนวิธีทำนาให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และภูมิสังคมของชุมชน จนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างเข้มแข็ง และเป็นแหล่งปลูกข้าวพันธุ์ดีของจังหวัดนครปฐม (ดำรง มากระจัน และคณะ, 2551)

ประเด็นเกี่ยวกับ “ข้าว”

ในการสืบเสาะปัญหาของชุมชนบ้านดอนเตาอิฐในประเด็นปัญหาเกี่ยวกับข้าวและวิธีการทำนาของชุมชนบ้านดอนเตาอิฐ พบว่า วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการทำนากำลังจะสูญหาย เนื่องจากขาดการสืบทอดอาชีพทำนา เพราะปัจจุบันลูกหลานชาวนาไม่สนใจอาชีพทำนา มุ่งหันไปทำงานอย่างอื่นแทน ทำให้ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีทำนาและข้าว กระทั่งแยกความแตกต่างระหว่างต้นข้าวกับต้นหญ้าไม่ได้ ประกอบกับกระแสนิยมและความทันสมัยของเทคโนโลยีที่ส่งผลต่อระบบการทำนาทั้งระบบ และเมื่อคณะผู้วิจัยและชุมชนร่วมกันจัดทำแผนที่ความคิดในการวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของชุมชนแล้ว จึงพิจารณาให้จัดทำหลักสูตรชุมชนเรื่อง “ข้าว” เพื่อถ่ายทอดสู่เยาวชนของชุมชนบ้านดอนเตาอิฐ โดยประเด็นเกี่ยวกับข้าวที่เลือกเพื่อนำไปสร้างหลักสูตร ประกอบด้วย 1) การคัดเลือกพันธุ์ข้าวและการหว่าน เนื่องจากเป็นประเด็นที่ชุมชนมีความเชี่ยวชาญ และ 2) การสังเกตแมลง เนื่องจากเป็นเรื่องใกล้ตัวเยาวชนในชุมชน

การวิจัยเชิงปฏิบัติการ

การวางแผน: การพัฒนาหลักสูตร

หลักสูตรชุมชนเรื่อง “ข้าว” ได้พัฒนาขึ้นตามองค์ประกอบของหลักสูตร ดังตารางสรุปต่อไปนี้

ตารางที่ 2 องค์ประกอบของหลักสูตรชุมชนเรื่อง “ข้าว” สำหรับเยาวชนบ้านดอนเตาอิฐ

องค์ประกอบ	รายละเอียด
หลักการ	ให้ความรู้ที่เป็นไปได้ในการนำสู่การปฏิบัติจริง และสามารถประเมินได้ โดยใช้บริบทและประสบการณ์จริงในชุมชนเป็นฐานการเรียนรู้
จุดหมาย	เพื่อส่งเสริมให้เยาวชนได้ตระหนักและเห็นคุณค่าของอาชีพการทำนา
เนื้อหา	การคัดเลือกพันธุ์ข้าวและการหว่าน การสังเกตแมลง
โครงสร้าง	1. การคัดเลือกพันธุ์ข้าวและการหว่าน ประกอบด้วยหน่วยย่อย เมล็ดพันธุ์ข้าวและการคัดเลือกพันธุ์ข้าว การเตรียมดิน การเตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าว การแช่ข้าว การผึ่งข้าว การหว่านข้าวด้วยมือและการหว่านข้าวด้วยเครื่อง ใช้เวลาเรียน 3 ชั่วโมง 2. การสังเกตแมลง ประกอบด้วยหน่วยย่อย การเตรียมอุปกรณ์สำหรับการสังเกตแมลง วิธีการโอบแมลง ประเภทแมลงในนาข้าว วิธีการคัดแยกแมลง วิธีการจัดการแมลงในนาข้าว .ใช้เวลาเรียน 1 ชั่วโมง 30 นาที
กิจกรรมการเรียนรู้	การบรรยายเนื้อหา และการฝึกปฏิบัติ
สื่อการเรียนรู้	ใบความรู้เนื้อหาวิชาการ แผ่นภาพประกอบ ตัวอย่างพันธุ์ข้าว และพื้นที่ฝึกปฏิบัติ
การวัดและประเมินผล	แบบทดสอบ แบบสังเกตพฤติกรรม แบบสัมภาษณ์ แบบประเมินตนเอง

การปฏิบัติและการสังเกต: การทดลองใช้หลักสูตร

การทดลองใช้หลักสูตรชุมชนเรื่อง “ข้าว” สำหรับเยาวชนบ้านดอนเตาอิฐ ได้ดำเนินการเมื่อวันที่ 28 สิงหาคม 2554 โดยเริ่มจากผู้นำชุมชน เล่าเรื่องวิถีชีวิตการเป็นชาวนา และได้มีการสาธิตการคัดเลือกพันธุ์ข้าว การนำข้าวที่แช่และงอกพร้อมที่จะนำไปหว่านในนาให้เยาวชนได้เห็นและเรียนรู้ พร้อมทั้งสาธิตวิธีการช้อนแมลงในแปลงนาข้าว การอธิบายการสังเกตแมลงที่ให้โทษและแมลงที่เป็นคุณต่อข้าว นอกจากนี้ยังได้มีการสาธิตการหว่านข้าวแบบดั้งเดิมและการหว่านข้าวด้วยเครื่องหว่านข้าวด้วยการฝึกปฏิบัติในนาข้าวที่ได้จัดเตรียมไว้แล้วด้วย

การสะท้อนคิด: การวิเคราะห์ผลการทดลองใช้หลักสูตร

การวิเคราะห์ผลการทดลองใช้หลักสูตรชุมชนเรื่อง “ข้าว” สำหรับเยาวชนบ้านดอนเตาอิฐ ดำเนินการใน 2 ส่วนคือ ส่วนแรกเป็นการประเมินการเรียนรู้ตามหลักสูตร และส่วนที่ 2 เป็นการประชุมสะท้อนคิดร่วมกันระหว่างคณะผู้วิจัย ผู้นำชุมชน วิทยากรท้องถิ่น เยาวชน ผู้ปกครอง และสมาชิกชุมชนที่สนใจ เกี่ยวกับความเหมาะสม จุดเด่นและจุดด้อยของหลักสูตร ตลอดจนข้อเสนอแนะในการนำหลักสูตรไปใช้ ซึ่งสรุปสาระสำคัญได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3 ผลการประเมินการเรียนรู้ตามหลักสูตรชุมชนเรื่อง “ข้าว”

สิ่งที่ประเมิน	ผลการวิเคราะห์
ความรู้	เยาวชนส่วนใหญ่ตอบคำถามได้ถูกต้อง
ทักษะปฏิบัติ	เยาวชนส่วนใหญ่มีผลการปฏิบัติเป็นที่น่าพอใจ
ด้านเจตคติ	เยาวชนส่วนใหญ่ให้ความสนใจในการเรียนรู้จากวิทยากรเป็นอย่างดี

ตารางที่ 4 ผลการประชุมสะท้อนคิดเกี่ยวกับความเหมาะสมของหลักสูตรชุมชนเรื่อง “ข้าว”

สิ่งที่สะท้อนคิด	ผลการสะท้อนคิด
จุดมุ่งหมาย	หลักสูตรเป็นไปตามจุดมุ่งหมายที่ได้กำหนดไว้ มีความชัดเจนและสัมผัสได้จริง มีความเหมาะสมที่จะนำไปใช้
เนื้อหา	สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตร ความต้องการของชุมชน และเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย
กิจกรรมการเรียนรู้	กิจกรรมทำให้ได้รับความรู้ที่แม้จะเป็นประเด็นเล็ก ๆ ภายใต้อาชีพที่จำกัด แต่สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ปฏิบัติได้จริง ทำให้เยาวชนเห็นว่าการทำงานต้องใช้เวลาและกำลังกายอย่างมาก
สื่อการเรียนรู้	การเตรียมการในการจัดทำบอร์ดและรูปภาพเพื่อนำเสนอความรู้ต่าง ๆ ที่ชัดเจน ตลอดจนการจัดเตรียมเอกสารประกอบการอบรมให้กับวิทยากรได้เตรียมตัวล่วงหน้า เป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้การนำเสนอเป็นไปอย่างราบรื่นและมีความน่าสนใจ ชวนติดตามเหมาะสมกับการถ่ายทอดองค์ความรู้และตรงตามเนื้อหาที่ถ่ายทอด
วิทยากร	วิทยากร มีสถานภาพเป็นผู้ปกครอง เพื่อนบ้าน ทำให้ลักษณะการถ่ายทอดความรู้เป็นลักษณะพอสอนลูกหรือลุงสอนหลาน รวมทั้งขอบเขตสาระไม่กว้าง เนื้อหาเข้าถึงได้ด้วยการปฏิบัติ ไม่ยากเกินการทำเข้าใจ วิทยากรก็มีความเป็นกันเองสูง ทำให้บรรยากาศการเรียนรู้เป็นไปอย่างราบรื่น
การวัดและประเมินผล	การใช้เครื่องมือหลายชิ้นในการวัดและประเมินผล ทำให้ได้คำตอบที่มีความเหมาะสมและครอบคลุมเนื้อหาทั้งในภาคบรรยายและภาคปฏิบัติ

ตารางที่ 4 ผลการประชุมสะท้อนคิดเกี่ยวกับความเหมาะสมของหลักสูตรชุมชนเรื่อง “ข้าว” (ต่อ)

สิ่งที่สะท้อนคิด	ผลการสะท้อนคิด
ระยะเวลา	ควรเพิ่มระยะเวลาการจัดกิจกรรม โดยจัดอย่างน้อย 2 วัน เพื่อให้เนื้อหาสาระครอบคลุมการทำงาน หรืออาจใช้เวลาประมาณ 4 เดือนเพื่อให้เรียนรู้ครบวิธีการผลิต และการเรียนรู้เกี่ยวกับการทำนานั้นอาจเรียนรู้ร่วมกันในครอบครัวโดยการให้เด็กและเยาวชนติดตามผู้ปกครองไปนาข้าว
ผลที่ได้รับจากหลักสูตรในภาพรวม	เยาวชนส่วนใหญ่เห็นว่า หลักสูตรนี้ทำให้เข้าใจว่าการทำนาเป็นอาชีพที่สามารถสร้างความสุขและรายได้ให้กับครอบครัวได้ แต่การประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลักนั้นเป็นไปได้ยาก อาจทำควบคู่กันได้ในลักษณะของการทำนาเป็นอาชีพรอง ในขณะที่ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง และสมาชิกชุมชนคาดหวังว่าหลักสูตรนี้จะสามารถปลูกฝังให้บุตรหลานของตนเห็นความสำคัญของการสืบทอดอาชีพทำนาต่อไป

ตารางที่ 5 ผลการประชุมสะท้อนคิดเกี่ยวกับจุดเด่นและจุดด้อยของหลักสูตรชุมชนเรื่อง “ข้าว”

จุดเด่น	จุดด้อย
1. เป็นหลักสูตรที่ออกแบบและพัฒนาจากการวิเคราะห์ปัญหาในชุมชน โดยการมีส่วนร่วมวางแผน ร่วมคิด ร่วมทำของกลุ่มผู้นำชุมชน ชาวบ้าน และผู้ปกครอง	1. สาระเนื้อหาหลักสูตรไม่ควรเน้นการทำงานด้วยวิธีการหว่านในนาตามเท่านั้น ควรเพิ่มสาระในเรื่องของนาหว่านด้วย
2. ลักษณะเนื้อหาและกิจกรรมการเรียนรู้มีความ	2. การใช้หลักสูตรและจัดประสบการณ์การเรียนรู้ยัง

<p>เหมาะสมกับการนำไปใช้ถ่ายทอดได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถนำไปใช้ได้ดีกับกลุ่มเป้าหมายที่มีอยู่ในสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตการทำงาน</p> <p>3. สื่อการเรียนรู้ด้วยรูปพจนานุกรมที่น่าสนใจและสามารถกระตุ้นให้ผู้เรียนรู้เข้าใจได้ง่ายขึ้น</p>	<p>แปลกแยกจากวิถีชีวิตของชาวนา เนื่องจากเป็นหลักสูตรที่ถ่ายทอดในระยะสั้น หากต้องการให้เยาวชนเห็นคุณค่าของการทำนาควรจะทำให้มีการถ่ายทอดในวิถีชีวิตของชุมชน อาทิ พ่อแม่ผู้ปกครองให้ลูกหลานของตนติดตามไปทำนาด้วย เป็นต้น</p> <p>3. ระยะเวลาในการถ่ายทอดที่จัดน้อยเกินไปควรเพิ่มระยะเวลาในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้อย่างน้อย 2 วัน</p>
--	---

การพัฒนาหลักสูตรชุมชนเรื่อง “ข้าว” สำหรับเยาวชนบ้านดอนเตาอิฐ เป็นหลักสูตรที่มีจุดมุ่งหมายในการเรียนรู้ของชุมชนด้วยชุมชน โดยคณะนักวิจัยเป็นผู้เื้ออำนวยการกระบวนการให้เกิดขึ้น เพื่อสกัดเอาองค์ความรู้จากตัวบุคคล (Tacit Knowledge) สู่อำนาจเสนอและถ่ายทอดให้กลุ่มเยาวชนได้เรียนรู้ (Explicit Knowledge) ทั้งนี้ ข้อมูลการเรียนรู้เป็นผลมาจากการยอมรับร่วมกันของชุมชนที่ตระหนักถึงภาวะการณีสืบทอดอาชีพทำนาของเยาวชนที่นับวันเริ่มลดลงเรื่อย ๆ หลักสูตรที่พัฒนาขึ้นจากการวิจัยนี้ถึงแม้ไม่ได้มุ่งหมายให้เยาวชนหันกลับมาทำนาโดยทันที แต่ผลจากการเรียนรู้ย่อมมีส่วนสำคัญในการสร้างทัศนคติที่ดีต่ออาชีพทำนา อย่างน้อยให้เยาวชนได้เห็นความยากลำบากและคุณค่าที่แฝงอยู่ในความลำบากเหล่านั้น รวมทั้งมีวิธีการถ่ายทอดการเรียนรู้ที่แม้จะมีวิทยากรซึ่งเป็นผู้ใหญ่ในชุมชน แต่ผู้ปกครองและเยาวชนบางคนที่เคยทำนาหรือทำนาเป็นอาชีพอยู่แล้วก็ร่วมทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงหรือผู้ฝึกสอนขณะทำภาคปฏิบัติ ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นความพร้อมของชุมชนที่มีพื้นฐานที่ดีต่อการจัดการความรู้ในชุมชน ดังที่ สมบูรณ์ (2546) ได้อธิบายไว้ว่า พื้นฐานการเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ประกอบไปด้วย 5 ข้อ คือ 1) บุคคลมีความไม่ใ้รู้และมีศักยภาพ (personal mastery) 2) รับรู้ภาพลักษณ์โลกรอบตัวได้อย่างถูกต้อง (mental models) 3) มองวิสัยทัศน์ร่วมกัน (building shared vision) 4) การเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม (team learning) 5) คิดอย่างเป็นระบบครบวงจร (systems thinking)

สรุปผลและข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยครั้งนี้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนิสิตปริญญาเอกและคณาจารย์สาขาวิชาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และชุมชน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน กับชุมชนบ้านดอนเตาอิฐ ซึ่งทำให้เห็นว่าการจัดกระบวนการเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ในชุมชนโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน เป็นแนวทางที่จะนำไปสู่การพัฒนาความเข้มแข็งทั้งในเชิงวิชาการและในเชิงปฏิบัติซึ่งสามารถประยุกต์ใช้ในกระบวนการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการและปัญหาของกลุ่มเป้าหมายในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล แต่จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนวิธีคิดและวิธีการดำเนินงานของผู้ปฏิบัติงานด้านการพัฒนาเป็นลำดับแรก

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณคณะศึกษาศาสตร์และพัฒนศาสตร์ที่สนับสนุนทุนการวิจัย และขอขอบคุณชุมชนบ้านดอนเตาอิฐที่ให้ความร่วมมือเป็นผู้ร่วมวิจัยเป็นอย่างดี

เอกสารอ้างอิง

กรมการศึกษานอกโรงเรียน. 2541. **คู่มือพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน**

การศึกษานอกโรงเรียน. กรุงเทพฯ: กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ.

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์. 2539. **การพัฒนาหลักสูตร: หลักการและแนวปฏิบัติ.** กรุงเทพฯ: อลีน เพลส.

นิคม ชมพูนุท. 2545. **วิธีการและขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา.**

กรุงเทพมหานคร ธารอักษร: กรุงเทพมหานคร.

ศิริมงคล ทนทอง. 2553. **การพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นสุนทรียศาสตร์สำหรับเด็กปฐมวัย.** วิทยานิพนธ์

การศึกษาปฐมวัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ดำรง มากระจัน และคณะ. 2552. **ประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกันกับชุมชนชาวบ้านดอนเตาอิฐ :**

กรณีศึกษาการต่อยอดความรู้ในกระบวนการทำนา. การประชุมวิชาการ ครั้งที่ 6

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน. 8 – 9 ธันวาคม 2552.

สมบูรณ์ ศิริสรรหิรัญ. 2546. **ทฤษฎีองค์การและกระบวนการจัดการ.** นครปฐม: ภาควิชาสังคมศาสตร์และ

มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

สุมิตร สุวรรณ และดำรง มากระจัน. 2553. **การวิจัยและพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมระหว่างมหาวิทยาลัยและ**

องค์กรท้องถิ่นเพื่อสร้างพื้นที่ปฏิบัติการทางสังคมศาสตร์และส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชน.

นครปฐม: ภาควิชาการพัฒนาศึกษาทรัพยากรมนุษย์และชุมชน.